

художні стилі, створені в областях Подунав'я, поширилися на далеку варварську периферію.

Ю.О.ПРИХОДНЮК

Національний університет ім.Т.Г.Шевченка

СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІ ГОРОДИЩА ДНІПРОВСЬКОГО ПРАВОБЕРЕЖЖЯ ТРЕТЬОЇ ЧВЕРТІ I тис. н.е.

На Правобережжі Дніпра, крім Старокиївського городища, яке було і ще може бути темою окремого дослідження, відомо три добре досліджених городища VI-VII ст. н.е.

Одне з них розташоване поблизу с. Селіште в Молдові, друге - коло с. Пастирське в Середній Наддніпрянщині, а третє біля с. Зимно на Волині. Вони розташовані в схожих топографічних умовах, займаючи підвищенні ділянки місцевості, або ж заховані серед складок рельєфу. Давні слов'яни при будівництві фортифікаційних споруд переважно використовували вали та рови, які збереглися з попередніх часів, реконструюючи та добудовуючи їх. Такими були укріплення з Селішт та Пастирського.

Від фортифікацій городища Селіште на тлі суглинку простежено дві заповнені чорноземом паралельні канавки шириною 35-40 см, заглиблені в суглинок на 20-30 см. Обидві канавки на цій ділянці довжиною близько 40 м тягнуться майже паралельно на відстані 60 - 100 см одна від іншої. Споруда в цілому являла собою щось подібне до подвійної стіни, можливо тиноподібної конструкції з заповненням з щільного суглинку" (Рафалович, Лопушнян, 1974. - С.129).

Пастирське городище в плані має грушовидну форму і по периметру обнесене валом та ровом на площі близько 25 га, які було збудовано в скіфські часи. Вал зберігся на висоту до 3-3,5 м. Рів завглибшки 2-4 м. У 1993 і 1995 рр. в двох розкопах на вершині валу у правобережній і лівобережній частинах городища виявлено дві паралельні лінії ямок діаметром 10-20 см і глибиною 40 см. Вони розташовувалися на відстані 0,6-1,2 м. Це сліди укріплень збудованих за ранньосередньовічної доби, які мали вигляд стіни. Спорудженої з двох паралельних ліній дерев'яного

плоту, простір між якими було заповнено глинистим замісом, рештки якого було видно при перетині валу.

Щодо Зимнівського городища то оборонний вал зберігся там на висоту 1,5-1,9 м біля підосви він був близько 10 м завширшки. З південно-східної сторони городища, на гребені насипу збереглися сліди зруйнованої дерев'яної огорожі, які лежали у шарі сипкої, перепаленої на оранжевий колір глини. Згідно польовому плану шар перепаленої глини шириною 1,5-2,5 м тягнувся вздовж гребеня валу на 17-20 м. На протилежних кінцях смуги перепаленої глини з внутрішнього і з зовнішнього її боків видно ряди ямок від кілків. Вздовж одного з них збереглась дерев'яна плаха. Місцями простежувалось два горизонтальні шари згарищ, які були на глибині 0,6-1,1 м та 0,9-1,4 м між якими є прошарок темно-коричневої землі товщиною 0,2-0,3 м. "Складається враження, - писав В.В.Ауліх, - що маємо справу з двома будівельними горизонтами - коли згоріли оборонні конструкції, від яких залишився нижній шар згарища, їх залишки засипали землею і побудували нові укріплення, від яких зберігся верхній шар завалу" (Ауліх, 1972. С.15). Нам здається, що засвідчена стратиграфічна ситуація не може бути доказом наявності двох будівельних періодів укріплень на Зимнівському городищі. Більш ймовірним видається, що описані будівельні рештки входили в конструкцію однієї оборонної стіни, яку було споруджено на вершині валу. Дві горизонтальні смуги перепаленого вугілля є залишками каркасно-стовпових паралельно розташованих стін, а земляна смуга - то рештки забутовки простору між ними. Ширина цієї конструкції 60-80 см.

Таким чином, городища з Селішт, Пастирського і Зимно мали дуже схожі оборонні конструкції. То були дерев'яно-земляні стіни, які споруджувались на вершині валів (Пастирське, Зимне), або ж на рівнині з напільного боку (Селіште). Основу таких укріплень складали дві паралельні лінії плоту (Селіште, Пастирське) чи дерев'яного каркасу із стовпів та плах (Зимне), простір між якими заповнювався глиняним замісом. На Зимнівському городищі простежено сліди дерев'яних оборонних веж.

Укріплені городища означеної доби в межиріччі Дніпра і Дністра завжди пов'язуються з ремісничим виробництвом. В Селішах в межах укріплень розчищено костерізму

майстерню, гончарні майстерні та печі, в яких виготовлявся та випалювався ліплений від руки посуд. В Зимному виявлено виробничі комплекси по ремісничій обробці кольорових металів. Пастирське ж було найбільш крупним ремісничим осередком де працювали висококваліфіковані ковалі, ювеліри та гончарі. Їх продукція вигідно вирізняється високою якістю та розмаїттям асортименту виробів.

Тут слід звернути увагу на те, що й Гайворонський металургійний центр VI-VII ст. н.е. теж розташовувався не на відкритій місцевості, а на острові Південного Бугу. Тобто ранньосередньовічні слов'яни прагнули якомога надійніше захистити ремісничі центри природними чинниками або штучними укріпленнями.

І останнє, зроблені висновки стосовно характеру оборонних споруд городищ початкової стадії середньовіччя та їх зв'язки з ремісничим виробництвом не можуть бути вичерпними. Наступні успіхи польової археології внесуть свої корективи та доповнення до запропонованих висновків, однак вже й зараз незаперечно можна стверджувати наявність в ті часи дерев'яно-земляних стін у фортифікаційному мистецтві слов'ян та їх будівництво, якщо й не завжди, то в даних конкретних випадках було пов'язане з ремісничою діяльністю їх мешканців.